

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.040>
УДК 811.161.2'271:355.01

С.О. СОКОЛОВА, доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: a-senchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0052-6128>
І.В. МАРТИНОВ, викладач мовного відділу
Київський інститут Національної гвардії України
вул. Оборони Києва, 7, м. Київ, 03179
E-mail: martynov28@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-0153-7779>

МОВНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МОЛОДІ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті схарактеризовано мовні процеси, спостережені у військовому середовищі під час повномасштабної війни Росії проти України, на тлі відповідних процесів в українському суспільстві загалом, визначено особливості ставлення військових до мовної взаємодії у війську та специфіку використання української і російської мов у зоні бойових дій за даними ЗМІ й соцмереж, вивчено мовну поведінку військових як соціальної групи та залежно від місця їх перебування (на фронті, у тилу, у навчальному закладі). На підставі аналізу результатів анкетування 264 курсантів військового закладу вищої освіти простежено зміну їхньої мовної свідомості та мовної поведінки після початку повномасштабної війни залежно від регіону походження. Установлено децю активніший перебіг мовної трансформації у представників старшої вікової групи порівняно з молодшою.

Виявлено деякі проблеми у використанні української мови як державної, зокрема як мови навчання і офіційного спілкування у війську.

Ключові слова: мовна ситуація, мовна поведінка, мовна свідомість, мовна трансформація, військові, військовий заклад вищої освіти, національна ідентичність, мовна ідентичність.

Поняття мовної трансформації, частіше вживане у множині — мовні трансформації, — у лінгвістиці здебільшого використовують стосовно власне мови, позначаючи процес змін у самій мові, тобто перетворення одних

Цитування: Соколова С.О., Мартинов І.В. (2025). Мовна трансформація молоді у військовому середовищі під час російсько-української війни. *Українська мова*, 4 (96), 40—62. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.040>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

явищ на інші. Цим поняттям також послуговуються в інформатиці для позначення зміни мови в налаштуваннях операційної системи пристрою. Водночас трансформація (перетворення) може стосуватися і носія мови, який протягом життя змінює власні «мовні налаштування»: вивчає нові мови, змінює баланс використання мов, своє ставлення до них тощо. Саме з таким значенням уживаємо поняття «мовна трансформація», що його витлумачуємо як:

а) зміну мовної свідомості (власної національної та мовної ідентичностей, ставлення до мов; ставлення до культур, пов'язаних із мовами; вибір мови навчання для дітей та ін.);

б) зміну мовної поведінки (повну зміну основного мовного коду, зміщення балансу використання мов, розширення сфер використання української мови, зокрема споживання українськомовного культурного продукту).

Показовий приклад індивідуальної мовної трансформації — свідчення письменника Володимира Рафеєнка: «Після 24 лютого я вирішив більше ніколи в житті не видавати і не писати творів російською мовою. Я більше не хочу мати нічого спільного з культурою вбивць і гвалтівників. Мені боляче навіть уявляти, що хтось раптом уважатиме мене російським письменником на підставі того, що я пишу російською. Я більше ніколи не хочу мати нічого спільного з дискурсом російськомовної літератури у світі. Досить. Від лютого дві тисячі двадцять другого і назавжди» (Рафеєнко, 2022).

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ДИНАМІКИ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Щоб говорити про мовну трансформацію як про явище суспільне, а не лише індивідуальне, варто насамперед пояснити, чому така трансформація в Україні потрібна і можлива, а саме про те, що Україні у спадщину від імперії (як царської, так і радянської) дісталася деформована мовна ситуація, за якої багато етнічних українців відмовилися від своєї національності і мови — і як від основної етнічної ознаки (*рідна мова*), і як від основного засобу спілкування (*мова повсякденного спілкування*). Така деформація з відновленням незалежності України дуже повільно, але змінювалася в бік посилення української ідентичності, особливо після початку російської агресії у 2014 році. Саме про це свідчать дані, відображені на рис. 1, за 2006 рік і 2017 рік відповідно.

На діаграмах відбито, що частка тих, хто назвав себе українцем за національністю, більша за тих, хто визнав українську мову рідною, а українська як мова повсякденного спілкування притаманна ще меншій кількості опитаних в обох дослідженнях. Утім відповідні показники 2017 року перевищують показники 2006 року.

Зміна мовних уподобань і мовних звичок українських громадян під впливом повномасштабної війни Росії проти України — уже доведений факт, підтверджений низкою наукових досліджень, як соціологічних, зок-

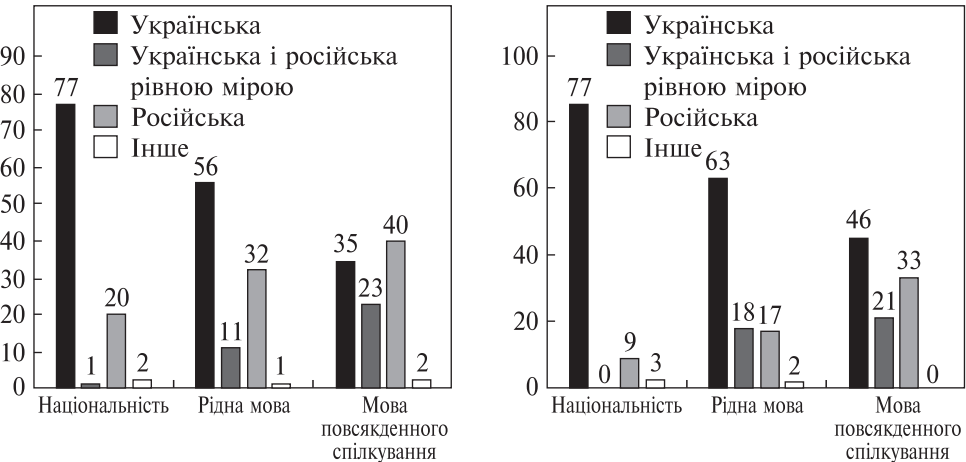

Рис. 1. Мовна деформація в Україні (2006¹, 2017²)

Таблиця 1. Динаміка мовної ситуації під час російсько-української війни за даними соціопитувань

Рік	Джерело	Рідна мова			Мова спілкування в родині		
		Українська	Російська	Обидві	Українська	Російська	Обидві
2015	Кучерів ³	60,0	15,0	22,0	50,0	24,0	25,0
2015	Рейтинг ⁴	66	33	—	44	31	24
2017	Rate 1 ⁵	63	17	18	47	31	21
2021	Ін-т соціології ⁶	—	—	—	51,4	23,5	23,8
2022	Рейтинг ⁴	76	19	—	51	13	34
2024	Кучерів ³	78,0	6,0	13,0	70,5	11,0	18,0
2024	Ін-т соціології ⁶	—	—	—	55,5	11,9	29,6
2025	Рейтинг ⁷	—	—	—	62	10	27

рема масових опитувань (Рейтинг, 2022; Кулик, 2023; Опитування, 2024; Головаха, Дембіцький, 2024; National survey, 2025), так і мовознавчих, присвячених вивченню конкретних мовних практик (Соколова, Брага, 2024; Ажнюк, 2024; Дидик-Меуш, Голик, 2024; Степаненко, 2024; Kiss, Wingender, 2025; Shumytska, Krouglov, 2025 та ін.). Соціопитування ілюструють загальну картину зміни мовної ситуації у країні, а проведені в

¹ Бестерс-Дільгер (ред.), 2010, с. 344—363.

² Соколова (ред.), 2023, с. 761—779.

³ Опитування, 2024.

⁴ Рейтинг, 2022.

⁵ ТОВ «Перша рейтингова система» на замовлення робочої групи проекту Фонду Фольксваген «Бі- і мультлінгвізм між інтенсифікацією конфлікту та його розв’язанням. Етнолінгвістичні конфлікти, мовна політика і контактні ситуації в пострадянських Україні і Росії» (“Bi- and multilingualism between conflict intensification and conflict resolution. Ethno-linguistic conflicts, language politics and contact situations in post-Soviet Ukraine and Russia”) (2016—2019 pp.) (Соколова, 2023, с. 761—779).

⁶ Головаха, Дембіцький, 2024, с. 423.

⁷ National survey, 2025.

останні кілька років засвідчують, що за час війни зменшилася кількість тих, хто вдома (з родиною) спілкується переважно російською мовою, і тих, хто вважає її рідною. У табл. 1 подано результати соціопитувань за 2015—2024 роки щодо рідної мови та мови спілкування в родині.

Соціопитування, проведені різними колективами, засвідчують дещо відмінні результати навіть за той самий рік, що може залежати і від конкретного часу опитування, і від особливостей вибірки, і від формулювання запитань, але загальна тенденція в усіх опитуваннях є незмінною — зменшення спілкування російською мовою і збільшення українською після початку повномасштабної війни Росії проти України. Ці параметри значною мірою залежать від місця проживання інформантів. Так, за даними соціологічної групи «Рейтинг», у липні 2025 року українською мовою у приватному житті спілкувалися 89 % жителів у західних областях України, 65 % — у центральних, 37 % — у південних і 28 % — у східних, в останніх двох регіонах 44 % вживали вдома і українську, і російську мови. Якщо порівнювати ці цифри зі становищем до повномасштабної війни, то навіть у цих регіонах ситуація змінилася на користь української мови. Нагадаємо, у 2017 році українською послуговувалися вдома лише 16 % у південному регіоні і 11 % — у східному⁸.

Найпоказовішим є порівняння результатів опитувань тієї самої установи за кілька років, оскільки зберігається єдність методології. Різні опитування засвідчують приблизно той самий рівень спілкування російською мовою у 2024—2025 роках — 11—13 %, що вдвічі менше за дані 2015 року, але джерела дещо неоднаково оцінюють спілкування переважно українською в той самий час (від 55,5 % за даними Інституту соціології до 70,5 % за даними Фонду Ілька Кучеріва) і, відповідно, двома мовами поперемінно (від 18 % до майже 30 %). Імовірно, інформанти цих опитувань по-різному оцінили ступінь переважання в їхньому спілкуванні української мови, оскільки і відповідь «переважно українською», і відповідь «іноді українською, іноді російською» передбачають, що людина не вилучає зі свого спілкування повністю жодну з мов. Саме тому дуже показове зменшення показника «переважно російською» у всіх опитуваннях.

ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В ЗМІ І СОЦМЕРЕЖАХ

Повномасштабна війна вплинула на все суспільство, але різні групи людей неоднаково відчували цей вплив. Дехто перебував у зоні активних бойових дій, а згодом — в окупації чи змушений був виїхати до інших регіонів України або за кордон і опинився в незвичному мовному оточенні. Вимушена мі-

⁸ В опитуванні ТОВ «Перша рейтингова система» у 2017 році Дніпропетровську область зараховували до східного регіону (Соколова, 2023, Додаток 1, с. 758), в опитуванні групи «Рейтинг» у 2025 році — до південного. У 2025 році територіальну належність респондентів — утікачів з окупованих територій, фіксували за місцем їх проживання до 2022 року (National survey, 2025, р. 3).

грація вплинула й на мовну ситуацію населених пунктів, що прийняли ВПО з іншими мовними звичками.

Військові — це частина українського суспільства. Дослідження змін серед цієї категорії мовців набуває особливої актуальності у зв'язку з активним обговоренням проблеми російськомовних військових. Чисельність ЗСУ на початок 2025 року зросла до 880 тис. осіб порівняно із 261 тис. у 2021 році (Гайдук, 2025). Ще близько 90 тис. служать у Національній гвардії України, яку з введенням воєнного стану залучено до виконання бойових завдань і підпорядковано Головнокомандувачеві Збройних сил України (крім підрозділів, що охороняють дипломатичні представництва). Отже, загалом військові в Україні — це близько 1 млн осіб одночасно. Лише дехто з них обрав професію військового в мирний час, решта ще зовсім недавно була частиною цивільної спільноти, у якій і сформувалися їхні мовні звички.

Із погляду соціології ця група громадян має певні специфічні риси, а саме:

- вікові (військовозобов'язаними є громадяни віком 18—60 років, а середній вік мобілізованих — 40—45 років);
- гендерні (жінок у війську 15—16 %, у суспільстві загалом і відповідно до більшості соціопитувань — близько 55 %);
- щодо доступності для стандартних соціопитувань та інтерв'ювання.

Для цієї соціальної групи також характерне спілкування переважно в замкненому середовищі, відірваність від родини. Щодо місця розташування військових поділяють на тих, хто перебуває:

- у зоні бойових дій;
- у тилу (у частинах, на лікуванні/реабілітації, у навчальних закладах);
- за кордоном (на лікуванні/реабілітації, на навчанні).

Це може суттєво впливати на можливість контакту дослідника з ними.

У фокус суспільного обговорення постійно потрапляє тема російськомовних військових. Її дебатують як самі військові, так і цивільні. Спробуємо проаналізувати погляди військових — як українсько-, так і російськомовних. Проведений огляд публікацій на цю тему (соцмережі, електронні ЗМІ, інтерв'ю на телебаченні) засвідчив, що активного контенту від російськомовних військових мало, їхня позиція нечітка і суперечлива. Вони здебільшого усвідомлюють потребу переходити на українську, але вважають, що для них нині вивчення мови не на часі. Наведемо фрагмент інтерв'ю Олени Чабак 9 серпня 2023 року з прикордонником — кадровим військовим Євгеном Кетришем, який був тяжко поранений (утратив ногу) у перший день повномасштабної війни, тобто не встиг побути у військовому середовищі саме тоді, коли в суспільстві інтенсифікувалася українізація. Ось цей фрагмент⁹:

Є.К.: *І вот мне даже приходилось слышать, вот когда я был в Польше на реабилитации, женщины мне делали замечание.*

О.Ч.: *Тому що Ви спілкуєтеся російською.*

⁹ Текстовий запис зробили автори статті з відеоролика: <https://surl.li/cytfel>

Є.К.: Ну, да, ну. Честно говоря, я думаю, вы хотя бы выбирайте, кому вы это говорите, я не знаю, я люблю слушать **нашу українську мову, я вільно нею спілкуюсь**, ну я всю життя говорю вот как я говорю.

О.Ч.: Давайте скажем глядачам, що Ваша мала батьківщина — це Луганська область, Ви родом звідти. Звідки саме?

Є.К.: Родился я э-э-э поселок Меловое. Уже забыл. Поселок Меловое... Потом служил в Свердловске Луганской области. Свердловск — это один из первых городов, который отошел, скажем так, от Украины.

О.Ч.: Тимчасово окупована територія.

Є.К.: **Тимчасово окупована територія, так.**

О.Ч.: Усе життя Ви спілкувалися російською. Для Вас це Ваша мова дитинства, так?

Є.К.: Ну, все равно, я скажу так. Мне ближе наша **украинска**, ну, я работаю над этим.

О.Ч.: Ви вчите?

Є.К.: Нет, ну я умею, все. Вот почему-то я так думаю, все равно на своем. Не все так сразу.

Прикметно, що в мовленні військового трапляються окремі вкраплення українською мовою, переважно як реакція на репліку співрозмовниці. Він позитивно ставиться до української мови, уважає її своєю, але поки що йому комфортніше залишатися зі звичним мовним кодом.

У ЗМІ та соцмережах натрапляємо й на просування тези про те, що українська мова (як і одягнена вишиванка) не завжди є запорукою патріотизму, а багато російськомовних воюють. Прикладом є одне з інтерв'ю бійця з позивним АНАРХІСТ:

На одном патриотизме страна долго не выживет. Все эти лозунги, я их никогда не использую, честно. Потому что у нас много людей, говорящих на украинском языке, в вышиванках, но они делают такую ср@ку в стране <>, примерно 70 % русскоговорящих солдат находятся на передовой. Это то, что я слышал и как есть на самом деле (АНАРХІСТ, 2025).

Насправді з'ясувати, яка частка бійців на фронті говорить переважно російською мовою, практично неможливо, а залежати це може від багатьох, зокрема й суб'єктивних чинників, наприклад від «мовного минулого» військових. Зрештою, в українському війську є і етнічні росіяни, навіть громадяни РФ, які (ще) не вивчили української. Найчастіше російськомовні в соцмережах активні в коментарях до інших дописів, тому цілісну позицію практично не представлено, до того ж, із коментарів зазвичай незрозуміло, чи є сам коментатор військовим.

Від українськомовних військовослужбовців контенту багато, їхня позиція чітка і обґрунтована. Більшість ділиться досвідом власної мовної трансформації, як, наприклад, Андрій ГАВ, сержант ЗСУ. Спочатку він зняв фільм про власне мовне перетворення (Гладнев, 2024а), а згодом записав кілька інтерв'ю зі своїми побратимами (6 осіб), які відповідали на низку запитань на зразок:

- *Що ти відчуваєш, коли чуєш російську мову?*

- Як ти ставишся до побратимів, які спілкуються російською мовою?
- Як ти ставишся до цивільних, які продовжують спілкуватися російською мовою?
- Чому варто відмовитися від російської мови?
- Як мотивувати зросійщених українців відмовитися від російської мови?
- Що поганого в російській мові?
- Чи бувають хороші росіяни? (Гладнєв, 2024б).

Підсумуємо основні тези від українськомовних військових:

• Мова важлива для ідентифікації «свій — чужий» (уночі, на бойовому завданні, для поранених). Використання російської може спричинити непорозуміння.

• Російська може бути тригером для травмованих війною (з окупованих територій, після полону, поранених із затемненою свідомістю).

• Можна і треба використовувати мову ворога для воєнних цілей (розвідка, радіогра, маскування).

• Можна надати тимчасову «індульгенцію» від вивчення мови для військових у зоні бойових дій.

• «Судити» військових за невикористання української мови мають лише побратими.

• Цивільні повинні створити для військових, які повертаються чи повернуться згодом, таке мовне середовище, де ті легко заговорять українською, оскільки морально вони до цього вже готові.

Кожну із цих тез можна проілюструвати висловленнями конкретних військових у численних інтерв'ю.

РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ З МОВНОГО ПИТАННЯ У ВІЙСЬКОВОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Є і ще один важливий аспект цієї проблеми. Армія постійно поповнюється, зокрема й випускниками військових ЗВО, які згодом прийдуть у військо на офіцерські посади, і їхня мовна поведінка має стати зразком для підлеглих, а готувати їх до цього треба вже сьогодні. У цьому контексті дуже цікавий матеріал, який удалося отримати анкетуванням курсантів одного з таких навчальних закладів — 264 анкети, травень 2025 року. Звісно, опитування не є статистично достовірним, тому його результати не можна поширювати ані на всю українську спільноту, ані на всіх військових чи навіть курсантів. Мета опитування була іншою — простежити процес мовної трансформації саме у військовому закладі, порівняти його з тим, що відбувається у країні загалом, і основне — виявити проблеми, які виникають на цьому шляху.

1. Національна та мовна ідентичності

Заклад розміщений у м. Києві, але курсанти — вихідці з різних регіонів України. Їхні відповіді на запитання, де вони проживали до 2014 року¹⁰, дали змогу з'ясувати, що вони представляють усі регіони України, зокрема й Крим, Донецьку і Луганську області, хоч також проживали і в інших місцях. Кількісний розподіл інформантів за регіонами дещо відрізняється від того, що був застосований під час статистично достовірного опитування у проєкті за фінансування Фонду Фольксваген¹¹ на основі кореляції з реальним розподілом населення України натовді (2017 р.). Переважання серед курсантів вихідців із північного регіону, у якому й розташований навчальний заклад, цілком зрозуміле, але саме розподіл інформантів за регіонами походження дав змогу виявити деякі специфічні риси мовної поведінки, притаманні представникам різних регіонів.

Мовне оточення опитаних курсантів до 2014 року також було неоднорідним. Серед них приблизно така сама частка вихідців із переважно українськомовного та із двомовного середовища, як і серед інформантів опитування 2017 року. Дещо більше з місцевостей, де поширений суржик (на 10 %) і менше (на 12 %) — з російськомовного середовища.

Відповіді інформантів на запитання про те, з якою національністю вони себе ідентифікують, яку мову вважають рідною, яку засвоїли першою, якою була їхня мова повсякденного спілкування (МПС) і якою вона є тепер, відображені на рис. 3.

За майже стовідсоткової української національної самоідентифікації (99 %), рідною назвали українську мову 90 % (7 % — 2 рідні мови, 2 % — російська), лише 67 % засвоїли її першою (ще 22 % — засвоїли українську і російську одночасно, 3 % — не пам'ятають, 8 % почали життя з російською мовою). До 2022 року показник української мови як мови повсякденного спілкування серед опитаних був навіть дещо меншим (61 % проти 67 %), ніж першій засвоєній, а російській — вищим (11 % проти 8 %). У 2025 році переважно українською спілкуються 76 %, українською і російською — 17 %, ще 2 % — суржиком, а переважно російськомовними залишилися лише 3 %. Звичайно, ці кількісні показники потребують глибшого аналізу, особливо цікаві відповіді тих, хто в цих умовах обрав неукраїнську ідентичність.

Загалом показник 99 % тих, хто визнав себе українцем за національністю, високий, він перевищує реальну частку етнічних українців серед громадян України. Тому можна передбачити, що інформанти насамперед мали на увазі громадянську, а не етнічну ідентичність, адже на запитання «Ким

¹⁰ Як точку відліку обрано саме 2014 рік — рік фактичного початку російської агресії проти України, оскільки саме тоді почалося вимушене переселення громадян із Криму, Донецької і Луганської областей. Серед інформантів є і ті, хто двічі змінив місце проживання — після 2014 року і після 2022 року. Під час опрацювання результатів анкетування це важко врахувати, тому обрано параметр, який вказує на початкові умови формування мовної свідомості і мовної поведінки. Детальнішу інформацію можна отримати, проаналізувавши конкретні мовні біографії.

¹¹ Див. примітку 3.

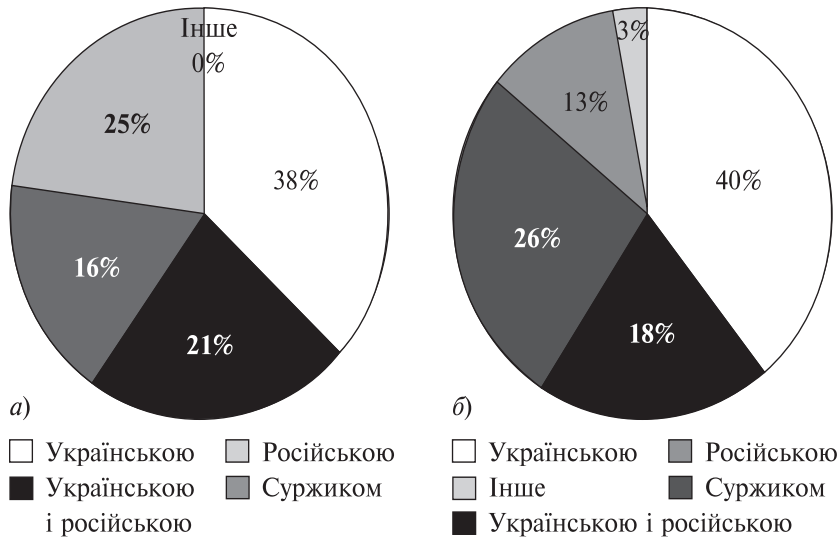

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання *У населеному пункті, де Ви мешкаєте (мешкали до 2014 року), більшість населення говорить (говорила):* а) соцопитування 2017 р.; б) курсанти військового ЗВО (до 2014 року)

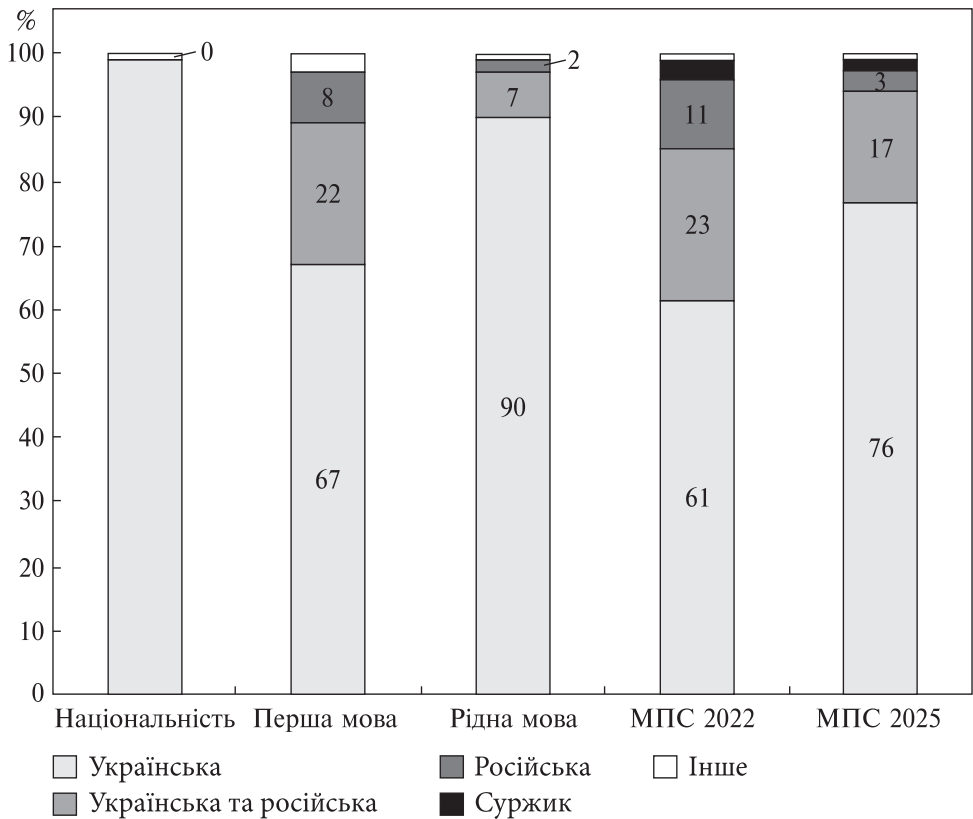

Рис. 3. Національна самоідентифікація, перша мова, рідна мова і МПС (до 2022 року і у 2025 році) курсантів військового ЗВО (м. Київ, 2025, 264 ос.)

Ви себе усвідомлюєте за національністю?» із 264 респондентів 261 відповів «українцем». Таку тенденцію засвідчує одне з останніх досліджень Інституту стратегічних досліджень (Аналіз, 2024), у якому подано визначення національної та громадянської української ідентичностей, а саме: *національна українська ідентичність* — це «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями»; *громадянська українська ідентичність* — «це стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» (Потапенко, Каплан, 2024, с. 10). Дослідники зазначили, що «протягом кількох останніх років спостерігається значне зростання рівня ототожнення населення України як із національною (соціокультурною) спільнотою, так і з громадянською (політичною)» (там само, с. 15). Відповідь «інше» серед опитаних курсантів дали троє, а саме:

Україно-татарин (південь, 21—30, засвоїв одночасно українську і російську мови, рідна — рос., МПС — переважно укр.);

Ні тім, ні іншим. Я хочу покинути Україну. Я не хочу иметь ничего общего с этой страной, я хочу выехать отсюда! (остання фраза з коментаря про перспективу навчання дітей російської мови). Але в його свідомості є певні зрушення, про що свідчать відповіді на інші запитання: *ставлення до української мови покращилося; ставлення до російської мови погіршилося. Зрідка спостерігав конфлікти на мовному ґрунті; не спостерігав переходу на українську мову російськомовних; вважає, що мова спілкування — особиста справа кожного* (схід, 16—20, перша і рідна мови — рос., МПС — рос.);

Я с детства говорил на русском языке, украинский был моим вторым языком (Харків, 21—30, перша мова, МПС — рос.).

Якщо перший інформант чітко вказує на поєднання громадянської (україно-) і етнічної (татарин) ідентичностей, то в другого спостерігаємо абсолютну невизначеність. У відповіді останнього інформанта простежуємо зв'язок між мовою і національною самоідентифікацією.

Окремо поняття мовної ідентичності витлумачують переважно мовознавці. Так, Г.М. Дидик-Меуш зауважувала, що мовна ідентичність «як і мовна пам'ять, це поєднання мовних характеристик, які визначають, хто ми є як мовці. Вона поєднує в собі нашу мовну компетентність (знання мови), мовленнєву поведінку (спосіб виразу), мовленнєві практики (використання мови в різних контекстах) та мовленнєву ідентифікацію (сприйняття себе як представника мовної спільноти)» (Дидик-Меуш, 2024, с. 49).

У цьому зв'язку цікава мовна самоідентифікація наших інформантів. Зрозуміло, що всі, хто першою засвоїв українську мову, її ж вважають рідною. Із 20 осіб, які першою засвоїли російську мову, назвали її рідною лише троє, обидві — 7, українську — 10 осіб. 58 опитаних засвоїли 2 мови одночасно, 8 — не пам'ятають, яка мова була першою, в одного — суржик (усього 67), серед них: рідна українська — 53, рідна російська — 1, обидві — 10, інше — 2.

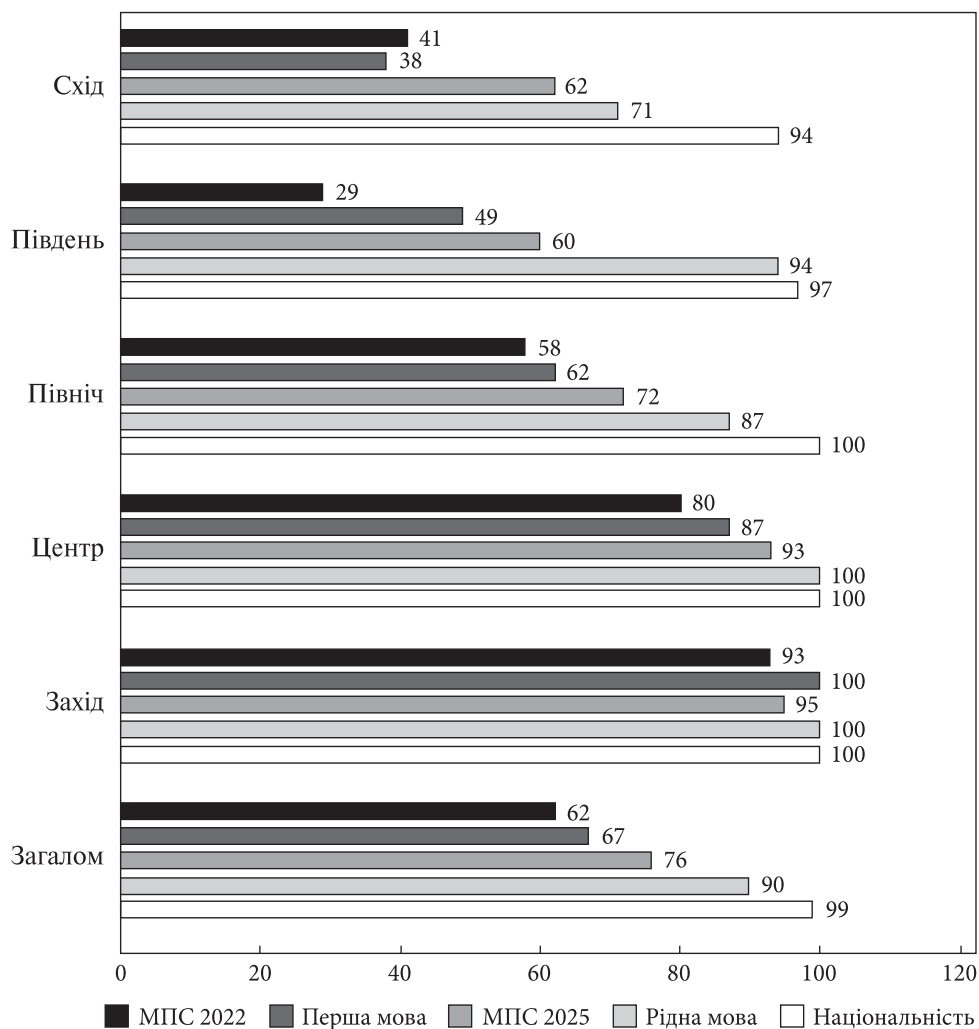

Рис. 4. Українська національна самоідентифікація, українська як перша мова, рідна мова і МПС (до 2022 року і у 2025 році) курсантів військового ЗВО (за регіонами походження)

Відповіді на ці запитання мають виражений розподіл за регіонами походження (рис. 4) і відображають загальнонаціональну закономірність.

Вихідці із західного регіону засвідчили стовідсоткову національну та мовну українську самоідентифікацію, але інколи послуговуються суржи́ком (5 %), до 2022 року 2 % інколи переходили на російську, тепер — ні. Однозначні у визначенні себе українцями за національністю також і вихідці із центрального і північного регіонів, але якщо в центральному регіоні спостерігаємо і 100 % визнання української мови рідною, то в північному таких лише 87 %, уживання української мови як мови повсякденного спілкування від 2022 року зросло в центрі на 13 %, а на півночі — на 14 %, хоч абсолютний показник у центрі (93 %) вищий, ніж на півночі (72 %). У вихідців із півдня і сходу українська національна ідентичність

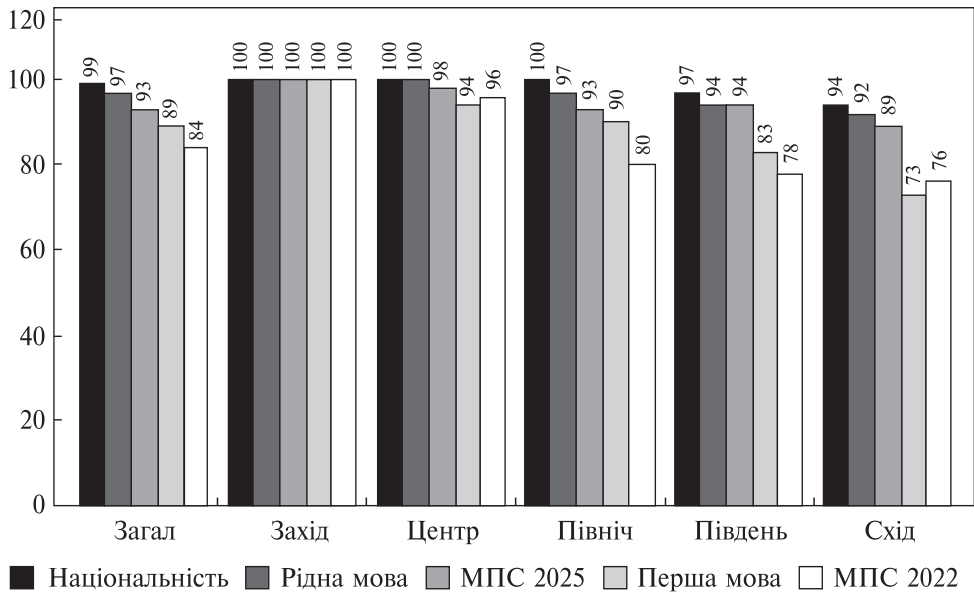

Рис 5. Національна самоідентифікація, перша мова, рідна мова і МПС (до 2022 року і у 2025 році) за показниками «українська + українська і російська рівною мірою»

відповідно 97 % і 94 %. Рідною визнали українську мову 94 % вихідців із півдня (що на 54 % більше, ніж засвоїли її першою, переважно завдяки тим, хто одночасно засвоїв дві мови, але також частково завдяки первинно російськомовним) і 71 % представників сходу (на 30 % більше, ніж засвоїли першою, фактично майже всі, хто одночасно засвоїв обидві мови; а майже всі, хто першим вивчив російську, назвали 2 рідні мови). Стійких прихильників тільки російської мови як рідної серед вихідців із південного регіону 6 %, зі східного — 9 %. Щодо мови повсякденного спілкування, то частка українськомовних родом із півдня зросла вдвічі (із 29 % до 60 %), а зі сходу — у півтора раза (із 41 % до 62 %). Серед вихідців з обох цих регіонів почали спілкуватися українською (принаймні частково) не лише ті, хто до того був двомовним (для півдня це 49 %, для сходу — 35 %), а й дехто з раніше повністю російськомовних, яких на момент опитування 6 % серед вихідців із півдня і 12 % — зі сходу.

Якщо ж брати до уваги показник, який до повномасштабного вторгнення вважали цілком прийнятним і навіть зразковим із погляду мовної толерантності — перевага українській мові, а за потреби — уживання мови співрозмовника (української чи російської) (рис. 5), то бачимо, що такої мовної поведінки дотримуються всі представники заходу, 98 % представників центру, 93 % — півночі, 94 % — півдня і 89 % — сходу, для всіх них це більше, порівняно з показником першої засвоєної мови, а вихідці із центру і сходу досягли цього співвідношення ще у 2022 році.

2. Особливості мовної поведінки та ставлення до мов

Зміна мовної поведінки з початком повномасштабної війни притаманна всім регіональним групам, але найбільшою мірою саме тим, у яких відсоток українськомовних початково був нижчим — вихідцям зі сходу, півдня, дещо менше півночі й центру (рис. 6). Серед вихідців із півночі найбільше тих, хто повністю перейшов на українську (13 %), імовірно, насамперед завдяки раніше двомовним, тоді як половина представників півдня і сходу опановує українську поступово і лише розширила сферу її вживання. Багато таких і серед вихідців із центру й півночі (22 % і 34 % відповідно). На думку інформантів, повністю російськомовних лишилося від 2—4 % серед вихідців із центру й півночі, до 11—12 % з півдня і сходу. З одного боку, це небагато¹², а з іншого, — визнання себе повністю російськомовним під час перебування в навчальному закладі із чітким статутом, який стосується і мовної сфери, означає, що людина спілкується російською зокрема й під час навчального процесу. Це не може бути поза увагою викладачів і командирів, тому потребує відповідного реагування, адже мова навчання — українська.

Попри те, що всі опитані — молоді люди, цікавою виявилася кореляція деяких мовних показників за віковими групами — 16 (а фактично 18) — 20 років і 21—30 років. У старшій віковій групі більше вихідців зі сходу (4 % у молодшій і 18 % — у старшій) і півдня (2 % і 19 % відповідно), тому можна було очікувати, що серед них більше російськомовних порівняно з молодшою групою. І справді, частка українськомовних серед них спочатку (до 2022 року) була дещо меншою (44 % проти 48 %), але серед них і більша кількість тих, хто змінив власну мовну поведінку (рис. 7) і почав частіше (34 % проти 29 %) або повністю (8 % і 7 % відповідно) спілкуватися українською, хоч різниця між віковими групами й невелика.

Таку саму закономірність засвідчують і відповіді на запитання про зміну ставлення до української і російської мов (рис. 8): покращилося ставлення до української мови в молодшій (52 %) і старшій (66 %) групах, відповідно погіршилося — до російської в 65 % і 75 %. Насторожує погіршення ставлення до української мови у двох представників молодшої групи, в одного з яких також погіршилося і ставлення до російської, а в іншого покращилося (обоє російськомовні дотепер), причому жоден із них не скаржиться на труднощі у спілкуванні українською. У старшій групі погіршення ставлення до української за незмінного ставлення до російської в одного інформанта відбулося на тлі особистих проблем зі знанням мови, до того ж мовне питання він вважає маніпулятивним. Загалом відповіді на це запитання свідчать про вищу громадянську зрілість у старшій групі.

Відповіді на запитання *«Чи згодні Ви з твердженням, що питання статусу російської мови стало однією з причин повномасштабного вторгнення Росії в*

¹² Фактично для курсантів — вихідців із півдня і сходу — це відповідає середньому показнику в країні за даними масових соціопитувань.

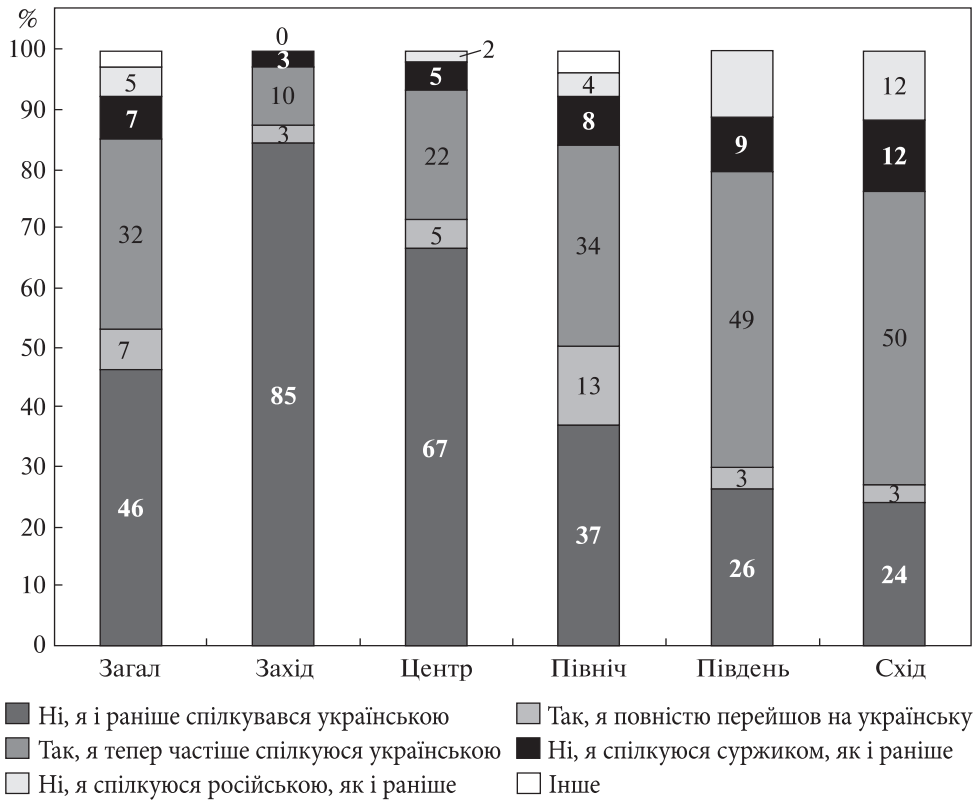

Рис. 6. Регіональні особливості зміни мовної поведінки курсантів

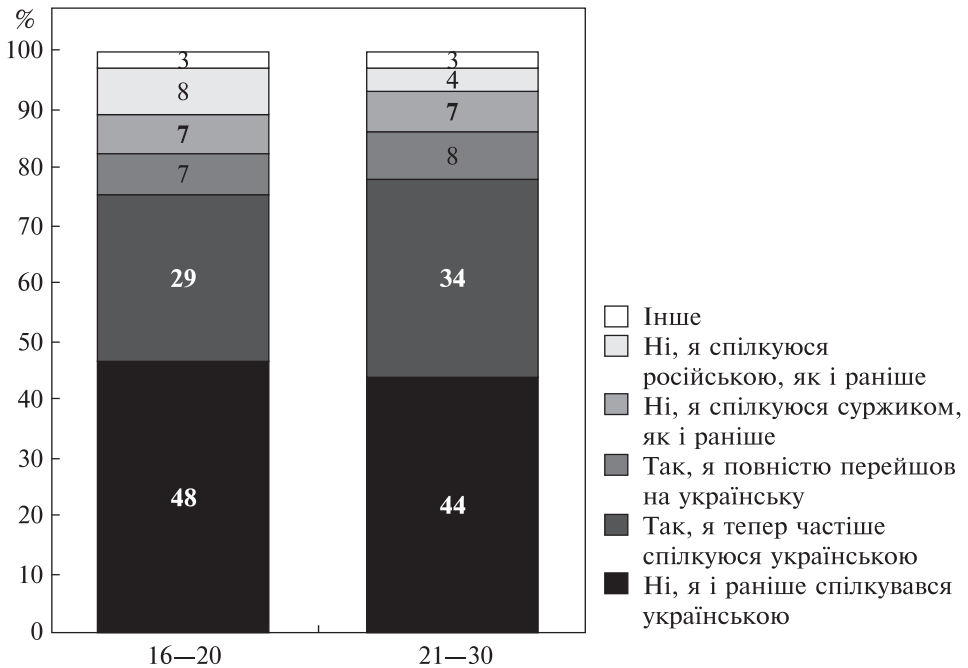

Рис. 7. Відповіді на запитання Чи змінилася Ваша власна мовна поведінка після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну? (розподіл за віком)

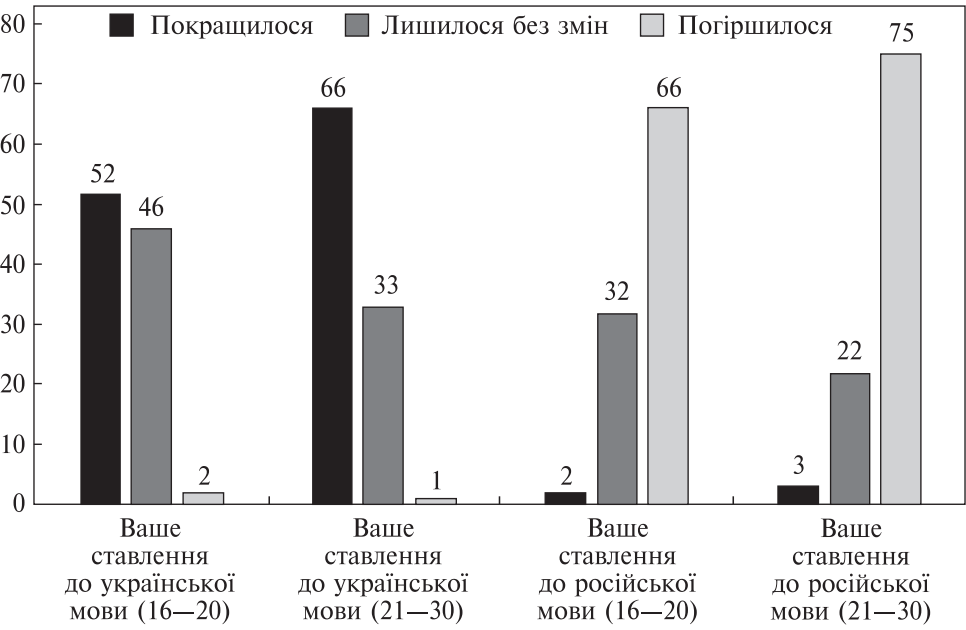

Рис. 8. Відповіді на запитання *Ваше ставлення до мов після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну*

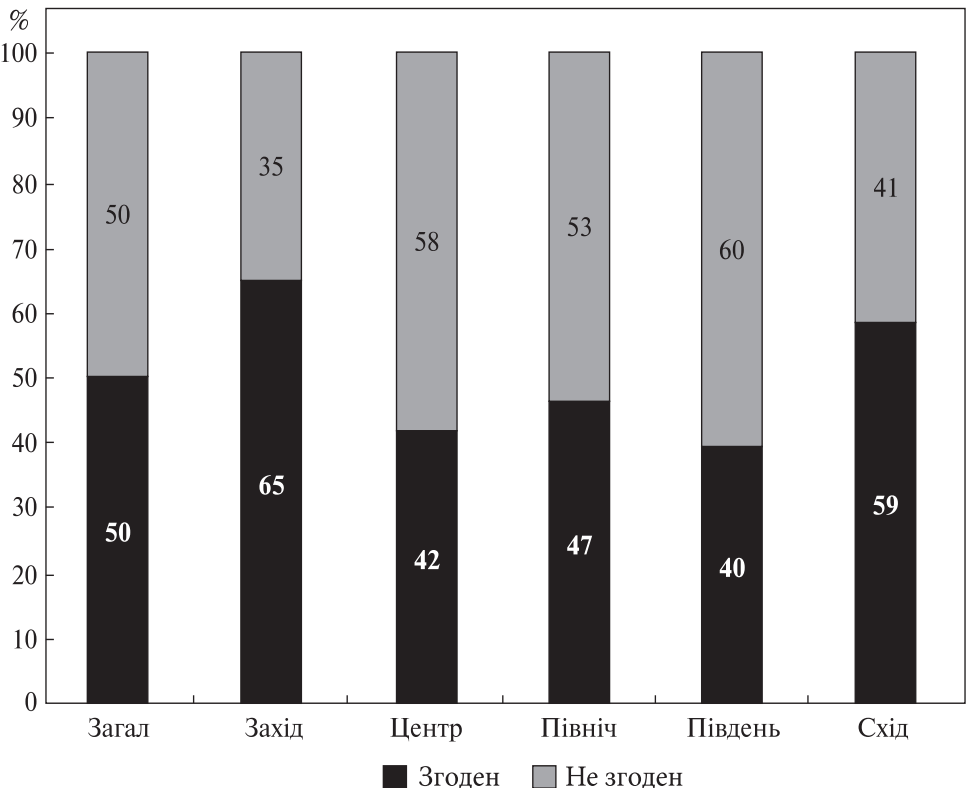

Рис. 9. Відповіді на запитання *Чи згодні Ви з твердженням, що питання статусу російської мови стало однією з причин повномасштабного вторгнення Росії в Україну?*

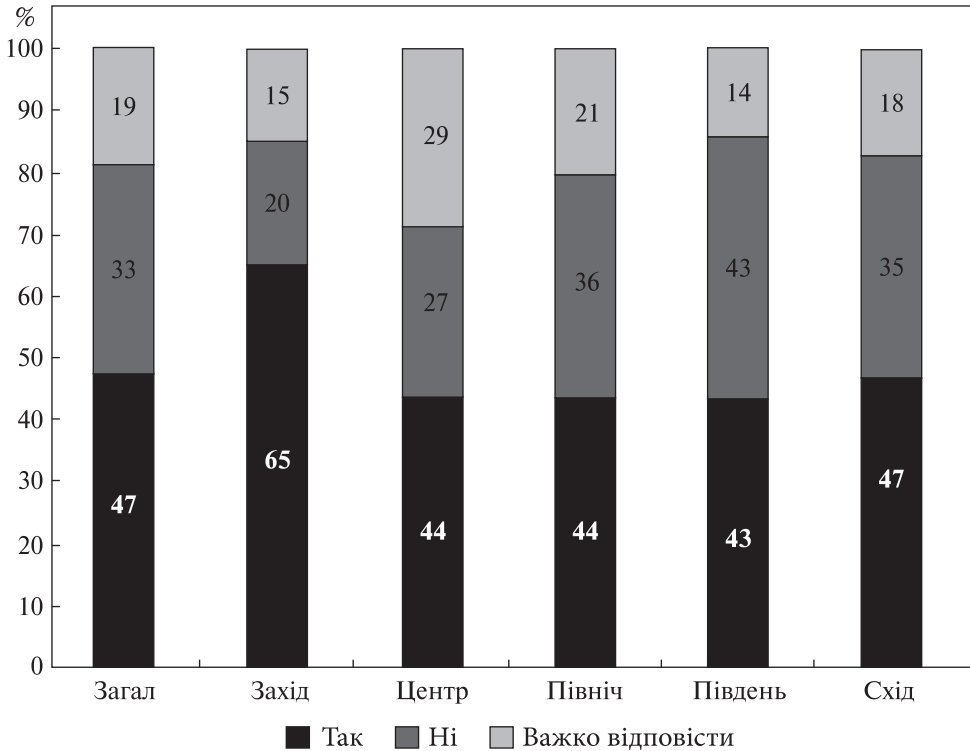

Рис. 10. Відповіді на запитання *Чи змінилося Ваше ставлення до мовного питання після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну?*

Україну?» серед усіх опитаних розподілилися практично навпіл, але позитивну відповідь дали переважно вихідці із західного і східного регіонів (65 % і 59 % відповідно) (рис. 9). У решті регіонів таких відповідей дещо менше.

На запитання про зміну ставлення до мовного питання загалом майже 1/5 не змогла відповісти (рис. 10), і майже третина — серед вихідців із центру України, а найбільше тих, хто дав позитивну відповідь, — із заходу і сходу. Хоч запитання про мотивацію зміни ставлення до мовного питання стосувалося лише тих, хто дав позитивну відповідь, на нього намагалися відповісти всі (рис. 11), проте 41 % обрав опцію «важко відповісти», а близько 13 % вважають мовне питання маніпулятивним. Конструктивні відповіді чітко розподілені за регіональним принципом: найбільше тих, хто зараховує питання мови до питань національної безпеки — серед вихідців із заходу (45 %), найменше — із центру (18 %). Власну мовну поведінку як маркер загальної мовної ситуації найчастіше обирали вихідці із центру (27 %), а маніпулятивним це питання найчастіше вважали вихідці зі сходу (24 %).

Понад 60 % опитаних стверджують, що більше почали цікавитися історією України, серед відповідей на це запитання не виявлено залежності від віку, але в територіальному вимірі це більше притаманне вихідцям із південного (80 %) і західного (70 %) регіонів, тоді як найменше їх серед вихідців із центру (56 %) і сходу (59 %), хоч саме для останніх могла б бути повчальною історія їхнього ж (або їхніх предків) зросійщення.

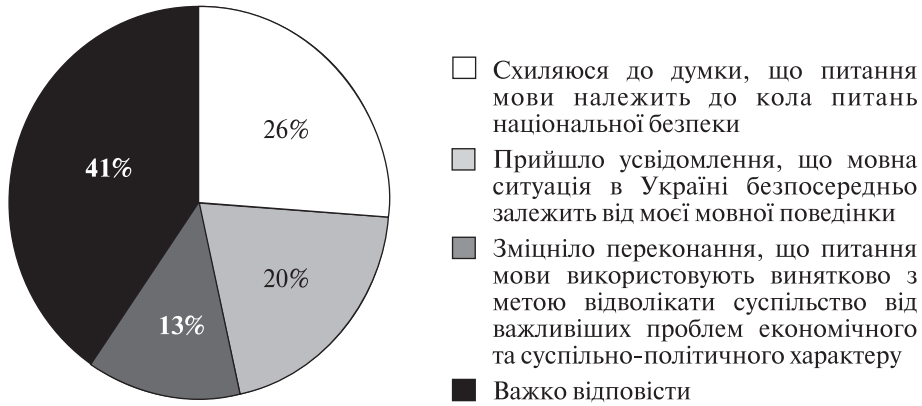

Рис. 11. Відповіді на запитання *У чому саме ця зміна (ставлення до мовного питання) виявляється?*

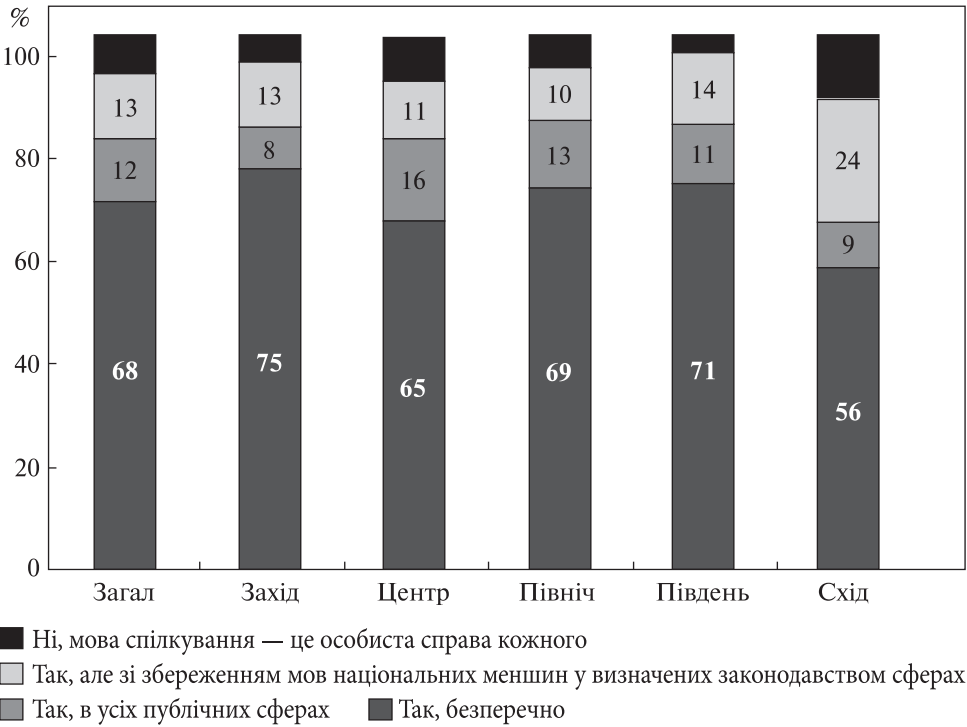

Рис. 12. Розподіл відповідей на запитання *Чи вважаєте Ви, що українська мова в Україні має стати основною мовою спілкування в усіх сферах?*

На запитання «*Чи вважаєте Ви, що українська мова в Україні має стати основною мовою спілкування в усіх сферах?*» (рис. 12) більшість інформантів відповіла ствердно (загалом понад 90 %), але дехто підкреслив, що лише в публічній сфері (близько 11 %) чи з дотриманням прав національних меншин (13 %). Зауважимо, мовами національних меншин найбільш занепокоєні вихідці зі сходу країни (24 %), де представників національних меншин практично немає (крім росіян, які там також не проживають ком-

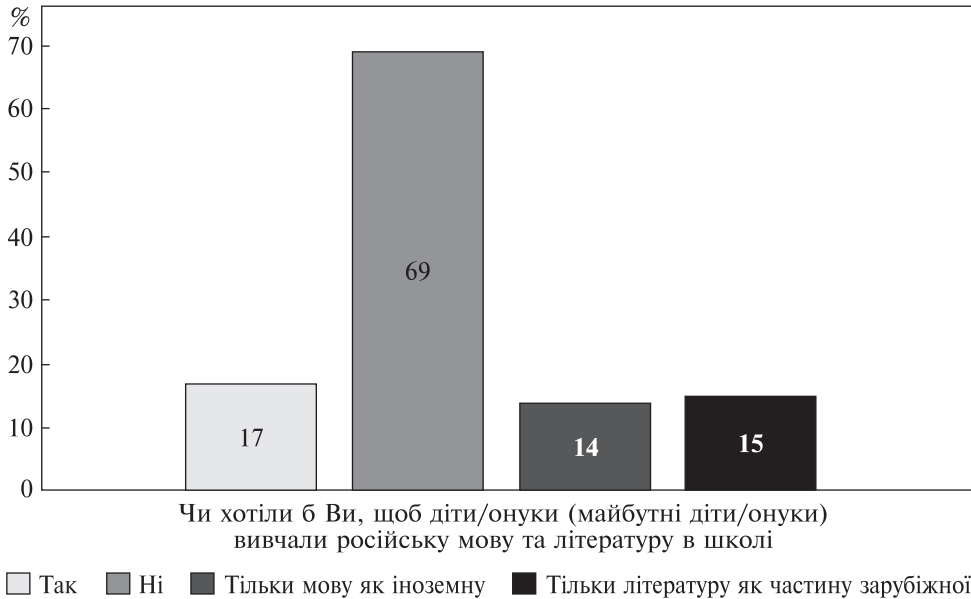

Рис. 13. Розподіл відповідей на запитання *Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти/онуки (майбутні діти/онуки) вивчали російську мову та літературу в школі?*

пактно в певних районах, а зосереджені переважно в містах); імовірно, це засвідчує їхню незначну поінформованість про те, яку спільноту за законом зараховують до національної меншини. Кількість негативних відповідей на загал становить близько 8 % (на сході — майже 12 %), але серед цих відповідей є дві від представників молодшої групи з Києва, один з яких написав свою мотивацію: «Відповідно до Конституції України громадяни мають спілкуватись будь-якою мовою», а інший наполягав на тому, що українська має бути лише професійно-діловою, що свідчить про їхню недостатню обізнаність із мовним законодавством.

Відповіді на запитання про мовні конфлікти продемонстрували, що близько половини опитаних курсантів (52 %) спостерігали або навіть брали безпосередню участь у таких конфліктах, найчастіше це представники західних областей (понад 68 %), щоправда найпоширенішою в усіх регіональних групах була відповідь «зрідка» (34 %), 8 % респондентів були учасниками таких конфліктів (18 % вихідців зі сходу і 14 % — із півдня). Усі вони перебувають на різних стадіях переходу від російськомовності (повної або переважної) до більшою мірою українськомовного спілкування.

Кількість позитивних відповідей на запитання «Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти/онуки (майбутні діти/онуки) вивчали російську мову та літературу в школі?»¹³ (рис. 13) здається досить високою (17 %), але ці позитивні відповіді чітко можна розподілити на групи за мотивацією¹⁴.

¹³ Загальна сума відповідей — понад 100 %, оскільки інформанти сприйняли запропоновані варіанти відповідей не як альтернативні, наприклад, відповідали спочатку «так» чи «ні», а потім обирали, чого саме потрібно чи не потрібно навчати — мови чи літератури.

¹⁴ У коментарях збережено мову (українську або російську) і правопис оригіналу.

Поряд із відомими наративами про цінність будь-якої мови і літератури та красу російської (пор.: *Можливість знання додаткової мови; Як факультатив; Тому що так правильно; Так тільки в плані літератури і не більше; Не бачу проблеми; Патому що так нада; Тому що знання декількох мов це не є зрада; Так тільки в плані літератури і не більше; Хіба що вивчати поетів; Якщо вивчати російську то тільки літератури видатних письменників в перекладі на українську; Це красива, та мелодійна мова*) натрапляємо й на розгорнуте «обґрунтування» багатонаціональності і багатокультурності України (*Украина давно потеряла свою национальность теперь это многонациональная страна имеющая в себе свою историю с чужими национальностями, теперь национальность это язык на котором ты говоришь, Я был бы не против того чтобы мои дети учили и русскую историю и культуру и украинскую и румынскую и польскую и белорусскую это знания*) від вихідця з Харкова, вікова група 21—30, який ототожнює національність із мовою, спілкувався і спілкується російською. Водночас для декого знання російської — це засіб боротьби з ворогом — те, про що казали військові в інтерв'ю, пор.: *Треба щоб вони [діти] знали російську, щоб користуватися нею задля запобігання підміни понять, розуміння ворога, та і загалом. Краще хай знають ніж не знають. Наприклад у нас на полі бою більше можливостей тому що ми знаємо її, а вони ні, і не можуть цим користуватися; Мову ворога треба знати, а то майбутні розвідники не зможуть зрозуміти що в них написано; На жаль так, тому що ми повинні розуміти що не знаючи історії та мови ворога ми не зможемо зрозуміти як з ним боротися, потрібно розуміти з ким ми маємо справу!; Треба знати мову свого ворога; Хоч мову ворога і потрібно знати, але хотілося б щоб говорили українською, бо потрібно виштовхнути російську культуру з наших земель.*

Більшість коментаторів, які обґрунтовують відповідь «Ні», апелює до того, що це мова окупанта (*Мова окупанта, мова того ворога, який нищить наш народ; Це мова людей яких треба знищити; Ця мова не потрібна в світі взагалі; Не потрібно розмовляти мовою вбивці і под.*), а Україна має свою мову (*Щоб знали рідну мову і походження; Треба вивчати свою рідну мову; В кожній державі розмовляють державною мовою; Питання мови це один з предметів спекуляції Росії, щодо вторгнення в Україну, нація або ж народ повинна/ен рости та вивчати свою мову та культуру інакше просто потоне в прірві глобалізації забудучи про свою ідентичність в світі; Бо вони українці по національності будуть, і в пріоритеті тільки українська мова*), українці воюють за мову (*Тому що я Українець і я воюю за націю і мову цієї нації; Мені буде соромно перед батьком. Він не за це воює*). Деякі коментарі в цій опції експресивні і по-військовому виразні. Загалом до цього запитання найбільше коментарів. Аналіз цих коментарів як текстів засвідчив також, що в них багато мовних помилок, які є загальною вадою сучасної освіти в мовній сфері.

Отже, мовні процеси у військовому середовищі, з одного боку, відзеркалюють те, що відбувається в суспільстві загалом, зокрема й звичну мовну поведінку вихідців із різних регіонів, притаманні їм погляди на питання, пов'язані з мовою і культурою, загальнонаціональні процеси мовної і культурної трансформації тощо. З іншого боку, є і певні особливості, зу-

мовлені саме відносною замкненістю цього середовища, коли спілкування із суспільством, зокрема й родиною, відбувається переважно дистанційно (через засоби зв'язку, соцмережі, ЗМК і под.). Зважаючи на високий суспільний статус військових, особливо тих, що безпосередньо беруть (чи брали) участь у бойових діях, їхня думка і мовна поведінка можуть впливати на цивільних, передусім молодь.

Проблема вживання російської мови військовими не лише широко обговорювана в суспільстві, а й нерідко використовувана з маніпулятивною метою через поширення тези «Російськомовні теж воюють!». Наявний у публічному просторі матеріал засвідчує, що військові мають свої погляди на можливість використання російської мови в бойових умовах (ми їх називали, аналізуючи публічні інтерв'ю та коментарі в анкетах).

Водночас реальне вивчення мовної ситуації серед чинних військових можливе лише або дистантно (через ті самі ЗМК і соцмережі), або локально — через фахівців (філологів або соціологів), які тимчасово змінили фах на військовий і самі перебувають у цьому середовищі. Курсанти військових ЗВО — це майбутні офіцери. Вони згодом увіллються у військове середовище і зможуть певною мірою вплинути на його мовний статус, тому їхнє мовне виховання — надважливе завдання. Проведене опитування лише в одному з таких закладів засвідчило, що погляди курсантів на мову і мовну поведінку відображають їхнє мовне минуле, насамперед зв'язок із певними регіонами походження. Щоправда, мовна трансформація в них відбувається дещо швидше, ніж у суспільстві загалом (нагадаємо, соціопитування засвідчують кількість російськомовних близько 11—13 %, серед курсантів таких лише 3 %, українськомовних у соціопитуваннях — від 51 % до 71 %, серед курсантів — 76 %). Звісно, вагомим чинником впливу на цей показник може бути вік — більшість молодих людей до 30 років навчалися у школах з українською мовою навчання або принаймні вивчали її. Натомість навіть поодинокі вагання у власній національній ідентичності або випадки ставлення до української мови та культури як до чогось чужого, нав'язаного зовні, — тривожний сигнал для військового ЗВО, на який потрібно звернути увагу. «Відставання» представників молодшої групи, навіть і незначне, у прихильності до української мови, попри те, що їхня шкільна освіта була дещо більш «українською» порівняно з поколінням 21—30 років, свідчить про нестійкість і недостатню ефективність попереднього мовного виховання, недоліки в мовній освіті тощо, ускладнені юнацьким максималізмом і схильністю молоді до протестної поведінки. У цьому вихованні варто максимально використати досвід військових, що перебувають у зоні бойових дій і склали певний кодекс мовної поведінки (основна теза: мова — маркер опозиції «свій—чужий»), а думку, про те, що цивільні мають забезпечити військовим гідне мовне оточення, поширити й на курсантів, які мають час на навчання і можуть принести у військо українське мовне середовище, і в такий спосіб допомогти адаптуватися старшим за віком.

У ЗВО військового профілю потрібні спеціальні програми мовної асиміляції для тих, у кого є проблеми з опануванням державної мови, а до

загального курсу мовної підготовки мають бути інтегровані теми, які відображають історію зросійщення населення України та її вплив на чинну мовну ситуацію в регіонах. Вивчення мовної поведінки різних соціальних груп, зокрема й в окремих колективах, вважаємо перспективним для формування ефективної тактики реалізації державної мовної політики.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Опитування, 2024 — Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути — всеукраїнське опитування. Результати опитування в період з 29 листопада до 14 грудня 2024 року. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Льва Кучеріва. <https://surl.lt/bm1x1j> (дата звернення: 13.10.2025).

Рейтинг, 2022 — Соціологічна група «Рейтинг». (2022). *Сімнадцять загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. 17—18 серпня 2022*. <https://surl.li/zdcogz> (дата звернення: 28.08.2025).

National survey, 2025 — National survey of Ukraine. (2025). *International Republican Institute, 18.08.2025*. <https://surl.li/yclmyr> (дата звернення: 25.10.2025).

ЛІТЕРАТУРА

- Ажнюк Б.М. (відп. ред.). (2024). *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Монографія*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. <https://surl.li/wrc1bx> (дата звернення: 27.09.2025).
- АНАРХІСТ. (2025). «На нулі» здебільшого російськомовні: зізнання українського військового. *Антикор, 26.07.2025*. <https://surl.li/fsypte> (дата звернення: 27.10.2025).
- Бестерс-Дільгер Ю. (2010). *Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації*. Вид. 2-ге. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Гайдук Ю. (ред.). (2025). Яка чисельність ЗСУ у 2025 році: скільки військових перебуває на фронті. *Факти, 04.08.2025*. <https://surl.li/zizzss> (дата звернення: 24.10.2025).
- Гладнев А. (2024a). Мова не на часі. Не хочу говорити по-українски. *Андрій ГАВ, 15.08.2024*. <https://surl.li/kdvkbe> (дата звернення: 20.10.2025).
- Гладнев А. (2024b). Військові ЗСУ про МОВУ. Додатковий випуск до фільму «Мова не на часі». *Андрій ГАВ, 21.08.2024*. <https://surl.li/xjmund> (дата звернення: 06.10.2025).
- Головаха Є. та Дембіцький С. (ред.). (2024). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України. <https://surl.li/cwlrtg> (дата звернення: 10.09.2025).
- Дидик-Меуш Г. (2024). Мовна пам'ять і мовна ідентичність у час війни. Р. Голик, Г. Дидик-Меуш (відп. ред.), *Концептуалізація пам'ятійного дискурсу в умовах російсько-української війни. Аналітична записка* (с. 38—66). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. <https://surl.li/mqcsdg> (дата звернення: 10.08.2025).
- Кулик В. (2023). Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022. *Збруч*. <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення: 18.09.2025).
- Потапенко В. та Каплан Ю. (ред.). (2024). *Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці: аналітична доповідь*. Київ: НІСД. [Електронне видання]. <https://surl.li/wjxhoo> (дата звернення: 10.10.2025).
- Рафеєнко В. (2022). Мовна трансформація як ознака совісті. *Критика, 9—10*. <https://surl.li/vhthli> (дата звернення: 29.10.2025).
- Соколова С.О. (відп. ред.). (2023). *Територіальні та соціокультурні умови функціонування української мови в Україні: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України. [Електронне видання]. <https://surl.li/wcsaua>

- Соколова С.О. та Брага І.І. (ред.). (2024). *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України. [Електронне видання]. <https://iul-nasu.org.ua/biblioteka.html>
- Степаненко М. (2024). *Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022—2023 рр.): монографія*. Харків: Видавець Іванченко І.С.
- Kiss Nadiya, Wingender Monika (Eds.). (2025). Contested language diversity in wartime Ukraine: National Minorities, Language Biographies, and Linguistic Landscape. *Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 285. Hannover — Stuttgart: Ibidem-Verlag.
- Shumytska Halyna, Krouglov Alex (Eds.). (2025). *Мови та культури під час війни: Колективна монографія = Languages and cultures in times of war: Collective monograph*. Uzhhorod: Uzhhorod National University. <https://surl.lt/> (дата звернення: 20.10.2025).

Статтю отримано 29.10.2025

REFERENCES

- ANARKHIST. (2025). “At zero” mostly Russian-speaking: confession of a Ukrainian military man. *Antikor*, 26.07.2025. Retrieved October 27, 2025 from <https://surl.li/jhatti> (in Ukrainian).
- Azhniuk, B.M. (Ed.). (2024). *Language and War: Dynamics of the Language System and Language Policy. Monograph*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. Retrieved September 27, 2025 from <https://surl.li/wrcldx> (in Ukrainian).
- Besters-Dilher, Yu. (2010). *Language policy and language situation in Ukraine. Analysis and recommendations*. 2nd ed. Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiiia” (in Ukrainian).
- Dydyk-Meush, H. (2024). Linguistic memory and linguistic identity in times of war. R. Holyk, H. Dydyk-Meush (Eds.), *Conceptualization of the memorial discourse in the context of the Russian-Ukrainian war. Analytical note* (pp. 38—66). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. Retrieved August 10, 2025 from <https://surl.li/mqcsdg> (in Ukrainian).
- Haiduk, Yu. (Ed.). (2025). What is the size of the Armed Forces of Ukraine in 2025: how many soldiers are at the front. *Fakty*, 04.08.2025. Retrieved October 24, 2025 from <https://surl.li/zizzss> (in Ukrainian).
- Hladniev, A. (2024a). It's not the right time. I don't want to speak Ukrainian. *Andrii GAV*, 15.08.2024. Retrieved October 20, 2025 from <https://surl.li/kdvkbe> (in Ukrainian).
- Hladniev, A. (2024b). Military of the Armed Forces of Ukraine about LANGUAGE. Additional release for the film “Language is out of time”. *Andrii GAV*, 21.08.2024. Retrieved October 06, 2025 from <https://surl.li/xjmund> (in Ukrainian).
- Holovakha, Ye., & Dembitskyi, S. (Eds.). (2024). *Ukrainian Society in Wartime. Year 2024: Collective Monograph*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. Retrieved September 10, 2025 from <https://surl.li/cwltrr> (in Ukrainian).
- Kiss Nadiya, Wingender Monika (Eds.). (2025). Contested language diversity in wartime Ukraine: National Minorities, Language Biographies, and Linguistic Landscape. *Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 285. Hannover — Stuttgart: Ibidem-Verlag.
- Kulyk, V. (2023). Language and identity in Ukraine at the end of 2022. *Zbruch*. Retrieved September 18, 2025 from <https://zbruc.eu/node/114247> (in Ukrainian).
- Potapenko, V., & Kaplan, Yu. (Eds.). (2024). *Analysis of the main trends in the sphere of collective identities of Ukrainian society: challenges to national security: analytical report*. Kyiv: NISD. [Electronic edition]. Retrieved October 10, 2025 from <https://surl.li/wjxhoo> (in Ukrainian).
- Rafieienko, V. (2022). Linguistic transformation as a sign of conscience. *Krytyka*, 9—10. Retrieved October 29, 2025 from <https://surl.li/vhthli> (in Ukrainian).
- Shumytska Halyna, & Krouglov Alex (Eds.). (2025). *Мови та культури під час війни: Колективна монографія = Languages and cultures in times of war: Collective monograph*. Uzhhorod: Uzhhorod National University. Retrieved October 20, 2025 from <https://surl.lt/> (in Ukrainian).

- Sokolova, S.O. (Ed.). (2023). *Territorial and socio-cultural conditions of the functioning of the Ukrainian language in Ukraine: monograph*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. [Electronic edition]. <https://surl.li/wcsaua> (in Ukrainian).
- Sokolova, S.O., & Braha, I.I. (Eds.). (2024). *Ukrainian ethnolinguistic continuum in the context of Russia's war against Ukraine: monograph*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. [Electronic edition]. <https://iul-nasu.org.ua/biblioteka.html> (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. (2024). *Politics and War: Patterns and Paradoxes of Language Development (2022–2023): monograph*. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I.S. (in Ukrainian).

Received 29.10.2025

Svitlana Sokolova, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Head in the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: a-senchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0052-6128>
Ivan Martynov, Teacher of the Language Department
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
7 Oborony Kyiv St., Kyiv 03179, Ukraine
E-mail: martynov28@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-0153-7779>

LINGUISTIC TRANSFORMATION OF YOUTH IN A MILITARY ENVIRONMENT DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Language transformation is defined as the process of changing linguistic consciousness (including one's national and linguistic identity, attitudes toward languages, attitudes toward cultures associated with those languages, and the choice of language for children's education) and linguistic behavior (a shift in the primary language code, a change in the balance of language use, and an expansion of the domains in which the Ukrainian language is used, particularly in the consumption of Ukrainian-language cultural products).

The article presents the linguistic processes that occur within the military environment during Russia's full-scale war against Ukraine, considered in the context of broader linguistic developments in Ukrainian society. It characterises the specific attitudes of military personnel toward language interaction in the armed forces and the use of Ukrainian and Russian languages in combat zones, based on data from the media and social networks. The study also highlights the peculiarities of examining the linguistic behaviour of service members as a social group, both in general and depending on their location (at the front line, in the rear, or at educational institutions).

Based on an analysis of survey data collected from 264 cadets of a military higher education institution, the article examines the changes in their linguistic consciousness and behaviour after the onset of full-scale war, taking into account their regions of origin. It was found that the process of linguistic transformation is more active among representatives of the older age group compared to those in the younger age group. Overall, the survey results indicate a higher rate of Ukrainian language use as a language of everyday communication compared to that recorded in nationwide sociological surveys.

Specific problems were identified regarding the use of the Ukrainian language as the state language, particularly as the language of instruction and official communication in the armed forces, as well as issues related to attitudes toward it. These findings suggest the need to introduce specialised linguistic assimilation programs in military higher education institutions and to integrate topics reflecting the history of Russification in Ukraine and its impact on the current linguistic situation across regions into the general language training curriculum.

Keywords: *language situation, linguistic behaviour, linguistic consciousness, language transformation, military personnel, military higher education institution, national identity, linguistic identity.*